

Mısır Mitolojisinde Hz. Musa'nın İzleri

In Egyptian Mythology, Traces of Prophet Moses

Hakan Olgun, *Hz. Musa'nın Muhalefeti: Horus'u Öldürmek*. İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 1. Baskı, 2021 2021., 255 s. ISBN: 9786050648867

Huriye Abaydın¹

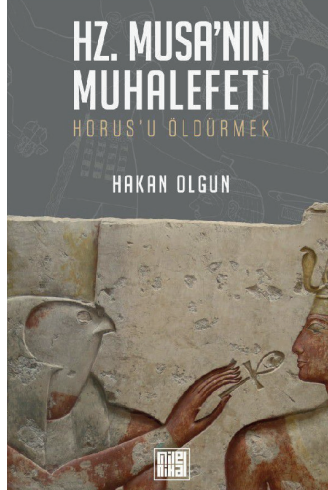
Sorumlu yazar/Corresponding author:

Huriye Abaydın (Dr. Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve
Din Bilimleri – Dinler Tarihi, İstanbul, Türkiye
E-posta: huriyeapaydin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6182-8456

Makale Geliş: 01.12.2021

Kabul/Accepted: 14.03.2022

Atıf/Citation: Abaydın, Huriye. Mısır Mitolojisinde Hz. Musa'nın İzleri. [Hakan Olgun'un "Hz. Musa'nın Muhalefeti: Horus'u Öldürmek" adlı eserinin değerlendirmesi]. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 12/1, (Mart 2022): 537-542.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2022.1030902>

Anahtar Kelimeler: Horus, Mısır Mitolojisi, Hz. Musa, Narmet Paleti, Firavun

Keywords: Horus, Egyptian Mythology, Prophet Moses, Narmet Palette, Pharaoh

Hz. Musa, İslâm'da ulu'l-azm sıfatı verilmiş beş nebiden biri olmakla birlikte, çocukluğundan itibaren hayatı ve bilhassa Yahudilere rağmen Yahudiler için verdiği mücadelesiyle hem Kur'an'da hem de Tevrat'ta kendisinden en çok bahsedilen peygamberlerden birisidir. Bu iki kutsal metin kaynağı içerik olarak karşılaştırıldığında bir hayli yakın anlatımlara sahip oldukları dikkat çeker. Hz. Musa'nın başından geçenlerin, kutsal metin kaynakları dışında, son dönemlerde bir bilim dalı olarak büyük bir ivme kazanan arkeolojideki buluntularla da desteklendiği görülmektedir. Arkeolojideki bu buluşlar, tarihî veri olarak sadece kutsal

metinlerle sınırlı kalmış bu bilgilerin gerçekliğini kanıtlama hususunda önemli bir rol oynar. Bilhassa son dönemlerde bu yeni buluntuların eldeki mevcut verilerle harmanlanarak yeni bilgilere ulaşılmasına imkân verdiği bilinmektedir. Hz. Musa'nın Mısır'da geçirdiği hayatının ve firavuna karşı verdiği mücadelenin Mısır mitolojisi ile Mısır'a ait hiyeroglif resim-yazılar sayesinde daha detaylı bir şekilde bilinebilmesi bunun en önemli örneklerinden biridir. Hakan Olgun'un son kitabı *Hz. Musa'nın Muhalefeti: Horus'u Öldürmek* işte bu yeni bilgiler ışığında Hz. Musa kıssasını daha iyi anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik ciddi bir çabanın ürünü olarak okuyucunun istifadesine sunulmaktadır.

Yazar Olgun, *Hz. Musa'nın Muhalefeti: Horus'u Öldürmek* kitabını bir giriş, beş bölüm ile sonuç şeklinde bölümler ve kitap boyunca Hz. Musa'nın Mısır'da yaşadığına dair izleri, mitolojik anlatımların yol göstericiliğinde takip ederken, okuyucusunu da bu kazı yolculuğuna dâhil eder. Kitabın giriş kısmında Mısır'da yapılan arkeolojik kazıların tarihi iki yüz yılı aşığı hâlde Hz. Musa ve İsrailoğulları'na dair bilgilere ulaşılmadığını vurgular fakat bununla beraber Mısır mitolojisinde kutsal metin anlatılarını destekleyen birçok bilginin bulunduğunu da dışlamaz (s. 10). Mitolojik anlatımları destekleyen arkeolojik veriler sayesinde dolaylı yoldan da olsa bu hususta arkeoloji katkı sağlamış görünmektedir.

Mısır mitolojisinin incelendiği birinci bölüm kozmogoni mitleri ile başlar. Evrenin yaratılışını anlatan kozmogoni mitleri, mitolojide başat konulardan biri olmakla birlikte özellikle Mısır'da kralların tanrısal vasıflar elde ettiğine inanıldığından dolayı ayrı bir önem taşımaktadır. Mısır mitolojisindeki en eski kozmogoni miti Heliopolis mitidir. Zira Kadim Mısır'ın klasik kaynağı Piramit Metinleri'nde bu mite çok fazla atıfta bulunulmuştur. Heliopolis kozmogonisinde güneş tanrı Atum-Ra inancı önemli bir yer kaplamaktadır. Bu inancın etkilerinin Kadim Mısır mitolojisinde üç şekilde görüldüğü ifade edilmektedir. Birinci olarak, ölüm sonrası yaşam düşüncesinin Osiris aracılığıyla ortaya çıktığına inanılır. İkincisi bütün insanların ölümlü olması inancı Osiris kültüne bağlı olarak Mısır'da toplumsal tabakada yaygınlaşmıştır. Üçüncüsü tanrı-kral Osiris'in erkek kardeşi Seth tarafından öldürülmesi ile idare Osiris'in oğlu Horus'a geçmiştir (s. 19). Mısır mitolojisinde Horus'un yeri, düzen ve istikrar ile sabittir, fakat babasını öldüren amcası Seth ise kaos ve kargaşayı temsil etmektedir.

Mısır bilimciler kadim Mısır'ın tarihini M.Ö. dördüncü bine dayandırmaktadır. Mısır arkeolojisinde ortaya çıkarılan en eski buluntulardan olan Narmer paleti taş bir levhadır ve bu paletin üzerindeki oymalar ile resim yazıların çözümlenmesi Mısır'ın tarihine doğru insanlığı farklı bir yolculuğa çıkarmaktadır. Kitabın başına bu paletin resmini ekleyip resim üzerindeki çizimleri detaylı bir şekilde yorumlayan yazar Olgun, bu palet üzerindeki resmin tanrı Horus'un Mısır mitolojisindeki önemli konumuna yaptığı göndermeleri de ayrıntılarıyla inceler (ss. 33-36). Arkeolojik kazılar sonucunda bulunan bu paletin Mısır mitolojisi ve tarihine ve kuşkusuz dinler tarihine büyük katkılar sağladığı görülmektedir.

Tanrı Horus Mısır mitolojisinde olduğu kadar Mısır siyasi tarihinde de önemli bir konumda yer almaktadır. Zira Mısır'ın siyasi idaresini yöneten firavunlar tanrı Horus'un gözü olarak

tanımlanır ve her ne kadar dünyevi bir otoriteye sahip olsalar da bu otoritenin kökeninin tanrısal olduğuna vurgu yapılır. Bu firavunların iktidara geldiğinde tanrı Horus'un bir vekili değil, onun bizzat kendisi gibi olduğuna işaret etmelerinden, bir nevi hulûl anlayışı kastedilir (s. 49).

Mısır mitolojisi konusunda önemli bir diğer başlık *maat* idealidir. Kadim Mısır yazıtlarından anlaşıldığına göre güneş tanrı Ra, krala yeryüzünde büyük sorumluluklar yükler. Bu sorumluluk ise dünyada düzen, denge ve uyumu sağlamak yani *maat* idealini gerçekleştirmekle birlikte bunun aksini ifade eden *isfeti* de yok etmektir. Aynı zamanda firavunların kendilerine verilen tanrısal hususiyetleri ne kadar yerine getirdiği bu *maat* idealini gerçekleştirmeleriyle ölçülür (ss. 61-62).

Yazar, Mısır mitolojisine dair geniş bilgiler sunduktan sonra İsrailoğulları'nın Mısır'daki hayatını ele alır. Tarihsel olarak İsrailoğulları'nın Mısır'da bulunduğuyla ilgili bir bilgi ya da Çıkış anlatısına dair herhangi bir detay, hatta İsrail kelimesi bile Kadim Mısır kaynaklarında bulunmamaktadır. Bu bilgiler sadece Kur'an ve Tevrat gibi kutsal metinlerle sınırlıdır. Fakat bununla birlikte kaynaklarda *apiru* Mezopotamya dillerinden Akadca'da *habiru* şeklinde geçen "başiboş dolaşan, kiralık işçi, dışlanmış sosyal sınıf" anlamları verilen kelimelerin, muhtemelen *ibrani* kelimesinden bozma olabileceğiyle ilgili yorumlar bulunmaktadır (s. 73). Fakat bu bilgi doğrulanmış değildir. Yine de hem Kur'an'da hem de Tevrat'ta birbirine yakın ifadelerle geçen bu Çıkış olayının tarihsel anlamda gerçekliğine işaret etmesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Her ne kadar Kadim Mısır mitolojisinde yer almasa da Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssası kutsal metinlerde geniş bir şekilde ele alınır. Bilhassa Hz. Musa'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarma sürecinde firavun ve Mısır halkının başına gelen felaketler Mısır tarihinde iz bırakacak türden kayıtlar olmasına rağmen kayıtlara geçmemiş görünmektedir. Yazar, konunun bütünlüğü içerisinde Hz. Musa kıssasını ve İsrailoğulları'nın Mısır'daki hayatını Kur'an ve Tevrat mukayeseli olarak detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra (ss. 79-89) kitabın ana konusu olan üçüncü bölüme, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışı bahsine geçer.

İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışının anlatıldığı üçüncü bölümde, Tevrat'ta anlatılan çıkış olayının yanı sıra, bu süreçte firavun ile halkının yaşadığı musibetlerin Mısır mitolojisindeki karşılıklarına detaylı bir şekilde yer verilir. Bunun sonucunda dikkatleri celbeden bir sonucun ortaya çıktığı görülür. Zira her ne kadar arkeolojik kazılarda doğrudan bir buluntuya rastlanılmasa da bu mitolojik anlatılar birebir kutsal metinlerde geçen olayları karşılamaktadır. Dikkat çekici bir diğer husus da sihirbazlarıyla ve sihirleriyle ünlü Mısırlıların karşısına dikilen Hz. Musa'nın onlara karşılık vermesinin yine sihirle olmasıdır. Yani bir anlamda Hz. Musa'nın onları, yine onların iddialarıyla vurmakta olduğu görülmektedir. Hz. Musa sihirbazlar karşısında esasını yere attığında onun büyük bir yılan dönüşmesi de yine Mısır mitolojisindeki bir başka anlatıya denk gelmektedir. Zira Mısır mitolojisinde güneş tanrı Ra'nın baş düşmanı Apep bir yilandır. Burada asanın bir yılan dönüşmesi ve firavunun sihirbazlarına galip gelmesi bir şekilde Mısır'ın pagan tanrısal unsurlarının karşılığında Monoteistik dinî geleneğin galip gelmesiyle açıklanabilir (ss. 120-123).

İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışında onları bırakmak istemeyen firavunun başına gelen felaketlerin her birinin Mısır kadim inancına denk gelmesi hususu kitabın en dikkat çeken yönüdür. Başlarına gelen ilk musibet, Nil nehrinin kana dönüşmesidir. Mısır'da Nil'in önemi sadece coğrafi açıdan ibaret değildir. Mısır'ı Mısır yapan en büyük zenginliğin Nil olduğu bilinmektedir. Ayrıca Nil'in ülkeye kattığı zenginlikler sebebiyle kutsal olduğu da kabul edilmekte ve birçok Mısır mitoloji tanrısı Nil ile ilişkilendirilmektedir. Bu kutsallıklar Kadim Mısır ilahilerinde dahi kaydedilmiştir. Hâl böyleyken Nil'in sularının kana dönüşmesi Mısırlılara vurulan büyük bir darbe olmuştur. Başlarına gelen ikinci musibet de kurbağa musibetidir. Kurbağa da aynı şekilde Kadim Mısır inancında hem bir bereket unsuru hem de tanrısal bir öneme sahiptir. Mısır panteonundaki birçok tanrıda hayvan başlarının kullanıldığı gibi, bereket ifade eden *Heket* tanrıçası da kurbağa başlı olarak tasvir edilmektedir. Firavun ve Mısır halkının başına gelen sivrisinek, atsineği, hayvanların ölümü, çıban, dolu, çekirge, karanlık ve ilk doğanların ölümü gibi diğer musibetler hakkında da kitapta detaylı bilgiler verilir. Ayrıca bu musibetlerin Mısır inanç sisteminde karşılık geldikleri hususlardan bahsedilir (ss. 130-155).

İlk doğanların ölümü musibeti konusunda üzerinde durulması gereken bir husus, firavunun ilk çocuğunun da ölmesidir. Firavunlar, Kadim Mısır'da tanrı Horus'un bir nevi hulûl etmiş hâli kabul edilmeleri sebebiyle tanrısallığa sahiptir. Hanedanlıkla yönetilen Mısır'da firavunun ilk çocuğu tahta varis olduğu için o da geleceğin firavunu ve bir nevi tanrısıdır. Hz. Musa'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmak için sebep olduğu bu felaketin Kadim Mısır inancındaki tanrısallığa bir saldırı olarak kabul edilmiş olma ihtimali yüksektir. Sonuç itibarıyla Mısır'ın tanrısal unsurlarının itibarsızlaşmasına sebebiyet vermektedir (s.161).

Kitapta Mısır'dan çıkan İsrailoğulları'nın Kızıldeniz'den geçmeleri ve firavun ile ordusunun suda boğulması konusunda Kur'an ve Tevrat arasındaki bazı farklılıklara yer verilir. Kur'an'da firavunun ve ordusunun boğulduğu, ayette net bir şekilde belirtilirken, Tevrat'ta bu ifadeler net değildir. Tevrat'ta firavunun arkadan geldiği, önden giden ordusunun boğulduğu belirtilmektedir. Bu anlatıyla ilgili Kadim Mısır kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte Kur'an'daki anlatımın daha uygun düşeceği görülmekte zira burada ölenin sadece bir kral değil tanrı-kral Horus olduğunun altı çizilmektedir (ss. 162-173).

Tevrat'taki çıkış kıssasının anlamı incelendiğinde bunun Yahudiler için büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Kendileri için bir çeşit köken mitosu hâline getirdikleri bu anlatıyı meşruiyetlerini kanıtlama noktasında da bir delil olarak kullanmaktadırlar. Fakat buna rağmen M.Ö. üçüncü bin yıldan beri yazıyı kullanan Mısırlıların, Kadim Mısır kayıtlarında bu olaydan direkt olarak bahsetmemesi dikkati çeken önemli bir husustur. Ayrıca bu konuyu Mısır coğrafyasının doğal yapısıyla açıklamaya çalışanlar, bu konuda kayıtlara geçen Tevrat'ta yazılan olaylara eş felaketlerin kaydedildiği Ipuwer Papirüs'ünü örnek gösterirler. Fakat bu papirüsün zamansal olarak Tevrat'ta verilen tarihlerle kıyaslandığında, çıkış hadisesinin gerçekleştiği tarihten daha öncesine tekabül ettiği iddia edilmektedir.

Üzerinde durulan çıkış kıssasıyla ilgili bir diğer husus da Yahudilerin bu konuyu etnik köken miti hâline getirmesidir. Zira kutsal metinler dışında bir yerde kaynak gösterilemeyen bu

olay, Yahudiler için bir ortak kültür mitidir ve tarih boyunca birçok konuda örnek gösterilir. Bu iddianın yanı sıra İsrail arkeolojisi konusunda uzman isimler de bu olayı, beynelmil geççerliliği olan bir umut psikolojisine indirgerler. Bu kişilere göre bu anlatıya belirli bir tarih vermek mümkün değildir ve buna gerek de yoktur. Bu, Kenan topraklarına yerleşme sürecinde İsrail halkını motive eden ve yine tarih boyunca Yahudiliğin benzer konumda olduğu zamanlarda onlara motivasyon sağlayan bir olaydır (ss. 184-190).

Çıkış konusu sadece Yahudiler için değil, Eski Ahid'i kutsal metin olarak kabul eden Hıristiyanlar için de önemli bir konudur. Kitapta bu konuya da yer verilir ve Hıristiyanların özgürlük teolojisi bağlamında yorumladığı İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışı olayını, aynı zamanda bu bağlamda uygun düşen her durumda kullandıkları da görölmektedir. Hıristiyanlar için neredeyse her türlü boyunduruktan kurtuluş, Musa'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan kurtarışıyla kıyaslanarak ortaya konur. Bu konuyu en çok kullanan Hıristiyan grubun ise Kalvinistler olduğu vurgulanır ve Kalvinistlerin kendilerini "Mısır'daki İsrailoğulları'nın zulme uğramış çocukları" olarak tanımladıkları ifade edilir (ss. 196-200).

Kur'an'ın kendi bağlamı içerisinde Hz. Musa kıssasına yaklaşımının incelendiği son bölümde, her ne kadar Kur'an ve Tevrat anlatısının içeriği birbirine yakın olsa da Kur'an'ın olaya başından itibaren yaklaşımının firavunun tanrısallık iddiasını yalanlama şeklinde olduğu belirtilir. Firavunun bir tanrı gibi halkının kaderini elinde tuttuğu ve istediği gibi hüküm vereceği hususundaki iddiaları, Hz. Musa'nın karşısına çıkıp iddialarını bir bir çürütmesiyle devam eder. Nihai olarak firavunun tanrısallık iddiasından geri döndüğünü ve boğulurken kendisinin de Musa'nın tanrısına iman ettiği ifadesiyle hayatının sona erdiğini Kur'an açıkça söylemektedir. Kısaca Kur'an'ın bilhassa üzerinde durduğu konu, Yahudilerin mucizevi bir şekilde Mısır'dan çıkarılmasından öte, kendisini tanrı olarak ilan eden bir krala ve halkına acziyetlerini gösterip ilahi kudretin yalnızca âlemlerin Rabbine mahsus olduğunu kanıtlamaktır.

Yazar, tüm bu anlatılardan sonra řu soruyu sormaktadır. Bu olayın Mısır gibi her şeyin papirüslere kaydedildiği bir ülkede neden yazılmadığıyla ilgili sorusuna muhtemel bir cevap olarak firavunun sadece bir kral değil, Horus'un bir çeşit hulülü olan tanrı-kral olması ve böyle bir kralın köle bir toplum tarafından suda boğularak ölmesinin kayda geçirilmeye cesaret edilemeyeceğini söyler. Bir diğer muhtemel cevap ise Kadim Mısır anlatılarından anlaşıldığına göre Mısır'da yazının bir çeşit sihirli bir değere sahip olması ve bu sebeple eğer bu olay yazıya geçirilecek olursa bunun tekrar yaşanmasına sebep olacağıdır. Bu muhtemel cevaplardan dolayı kutsal metinlerde neredeyse aynı şekilde gerçekteştiği tarif edilen ve detaylarıyla yer alan bu konu Mısır'a ait metinlerde geçmemektedir.

Kadim Mısır mitolojisinin teferruatlı bir şekilde ele alındığı ve Dinler Tarihi disiplini içerisinde hem Yahudilikte hem Hıristiyanlıkta hem de Kur'an'da genişçe işlenmesi bakımından büyük önemi haiz bir konu olan Hz. Musa'nın Mısır'ın tanrı-kral firavununa başkaldırmasının işlendiği bu kitapta yazar Hakan Olgun tarafından konuya şimdiye kadar ele alınmadığı bir şekilde yaklaşılmakta, konu arkeoloji ve Mısır mitolojisi ile mukayeseli bir biçimde

irdelenmektedir. Kur'an ve Tevrat'ta yer almasına rağmen Kadim Mısır tarihi bilgilerinde bulunmayan böyle bir konunun mitolojik ve arkeolojik bilgilerin harmanlanarak ortaya konması, bir araştırma konusu olarak ilk örneklerden biri olması ve ayrıca konunun kendisinden kaynaklanan bilgi eksiklikleri gibi durumlar hasebiyle ihtimalli ifadeler ile yargılar kaçınılmazdır. Fakat disiplinlerarası çalışmaların daha çok rağbet gördüğü son dönemlerde kitabın hem bu alandaki literatüre ciddi bir katkı sağlayacağı hem de bundan sonra bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara fikir vererek onların önlerini aydınlatacağı muhakkaktır.